

УДК 342

Ніколенко Анастасія Михайлівна

студентка міжнародного-правового факультету

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТРАНСФОРМАЦІЇ АБСОЛЮТНИХ МОНАРХІЙ ДО КОНСТИТУЦІЙНИХ

***Анотація.** В статті виявлені об'єктивні вимоги глобалізаційного процесу, які невпинно підштовхують арабські абсолютні монархії до трансформації у монархії конституційні. Гострота таких процесів спричинює дестабілізацію не тільки у регіоні Перської затоки, але й в усьому світі. Необхідність попередження можливих небажаних інцидентів та конфліктів зумовлює актуальність дослідження проблеми. Висвітлена актуальність важлива не лише для юридичної науки, а й для зовнішньополітичної діяльності різних країн, зокрема й України, у мусульманському світі.*

***Ключові слова:** мусульманське державотворення, абсолютна монархія, конституційна монархія, глобалізаційні процеси, регіональна інтеграція.*

***Аннотація.** В статье выявлены объективные требования глобализационных процессов, которые постоянно подталкивают арабские абсолютные монархии к трансформации в монархии конституционные. Острота таких процессов вызывает дестабилизацию не только в регионе Персидского залива, но и во всем мире. Необходимость предупреждения возможных нежелательных инцидентов и конфликтов обуславливает актуальность исследования проблемы. Освещенная актуальность важна не*

только для юридической науки, но и для внешнеполитической деятельности разных стран, включая Украину, в мусульманском мире.

Ключевые слова: *мусульманское государство, абсолютная монархия, конституционная монархия, глобализационные процессы, региональная интеграция.*

Summary. *The article reveals the objective requirements of globalization processes that constantly push Arab absolute monarchies towards constitutional transformation into monarchies. The severity of such processes causes destabilization not only in the Gulf region, but throughout the world. The need to prevent possible unwanted incidents and conflicts determines the relevance of the research problem. Illuminated relevance is important not only for legal science, but also for foreign policy activities of different countries, including Ukraine, in the Muslim world.*

Key words: *Muslim state, absolute monarchy, constitutional monarchy, globalization processes, regional integration*

Постановка проблеми та актуальність теми дослідження обумовлюється, насамперед, потребою виявлення та пізнання нових тенденцій розвитку мусульманських правових систем. Ці тенденції відображають сучасні реалії мусульманського світу та перспективи їх розвитку: трансформацію арабського суспільства під впливом глобалізаційних процесів, появу низки арабських міжнародних організацій, впровадження міжнародних правових стандартів.

Дослідження впливу монархії на мусульманське державотворення та державне будівництво є актуальним та важливим не лише для юридичної науки, а й для зовнішньополітичної діяльності різних країн. Активізація такої діяльності у сучасних умовах відповідає економічним інтересам нашої

держави, а геополітичне становище України дозволяє сприяти діалогу між мусульманськими та західними державами.

Враховуючи інтенсивність і суперечливість тенденцій функціонування й особливості еволюції арабських монархій наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., висвітлення означеної проблеми постає вкрай актуальним. Практика свідчить, що незважаючи на притаманність арабським монархіям середньовічних феодальних ознак та клерикалізму, в досить складних і гострих ситуаціях вони здатні обертатись потужним і ефективним інструментом стабілізації суспільства й відносин із сусідами.

Такий досвід наголошує, що навіть за наявності ознак історичної відсталості та раритетності, ця форма правління ще володіє необхідним для її функціонування політичним і соціальним потенціалом.

Стан дослідження. Проблеми мусульманського державотворення та, зокрема, впливу монархічної форми правління на такі процеси, не є обділеними увагою юридичної науки, проте досліджувалися в основному у зарубіжній літературі. Водночас, сьогодні спостерігається брак необхідної уваги дослідників-правознавців до такої раритетної системи правління, яка має місце в монархіях Близького Сходу. Так, В. В. Сухонос наголошує, що в наші дні «монархічна форма правління практично не досліджується», за винятком праці Ю. Коломієць [1]. Вітчизняні дослідники різною мірою торкалися сутності правових систем арабських країн взагалі і монархій зокрема (Д. Лук'янов, Х. Бехруз, М. Бурлацький, В. Колісник, В. Коновалова, І. Процюк, П. Рабінович, Ю. Тодика, Ю. Шемшученко та ін.).

Проте, загальнотеоретичний та порівняльно-правовий аналіз джерел мусульманського права та сучасних джерел позитивного права у мусульманських правових системах під кутом зору проблем формування механізму міжцивілізаційної взаємодії, діалогу мусульманського та західного світу у вітчизняній науці на монографічному рівні не здійснювався. Все зазначене й визначає актуальність теми наукової роботи.

Метою дослідження є виявлення впливу монархії на мусульманське державотворення та державне будівництво як засобу національної та регіональної інтеграції міжцивілізаційного діалогу.

Виклад основного матеріалу. Формування арабських монархій обумовлювалось історичними чинниками, внутрішніми впливами й тиском міжнародних обставин. У цьому процесі чітко проглядає роль історичних обставин у формуванні «сучасного статусу глави держави» Перської затоки. Повноваження монарха як глави держави формувались у цих країнах паралельно із процесом її утворення, розвитком династичних зв'язків та впливів племінних традицій. «Існуючі й дотепер династії Кувейту, Бахрейну, Катару й ОАЕ з'явилися в умовах племінного ладу» [2].

Незважаючи на це, сучасні абсолютні монархії порівнюються з традиційними феодальними державами. Однак вони існують не за рахунок експлуатації селянства, а нафтових ресурсів та фінансових коштів. Учорашні феодальні клани стали промисловцями та фінансовими компаніями, яким потрібна потужна влада [3].

За таких умов монархія постає у суспільстві як сильний інститут для інтеграції та стабілізації, перетворюючись одночасно на етатизм та авторитаризм [4]. Певну роль у формуванні арабських монархій відігравали й вчорашні метрополії, які концентрацією постколоніальної влади прагнули знешкодити дезінтеграційні тенденції багатоконфесійного й поліетнічного світу. Практично ж вирішити означені завдання могла лише держава, і для законодавчого забезпечення такої можливості постала необхідність прийняття конституцій і створення бюрократичного апарату [5]. До цього кроку підштовхували також ісламістські рухи, результати деколонізації, впливи міжнародної політики, вимоги глобалізаційного процесу, внутрішні соціально-економічні й політичні кризи. Окрім загальних, у цьому питанні діяли й окремі чинники. Так, прийняття конституції в ОАЕ було продиктовано необхідністю юридичного оформлення федерації; в Омані –

узаконенням єдності світської і духовної влади в руках правителя, а також гарантією абсолютизму Великобританією та США; у Саудівській Аравії цей процес відбувався на підставі релігійної течії ваххабізму і під тиском США [2].

Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ) є федеративною абсолютною монархією, що складається із семи самостійних монархій-князівств: Абу-Дабі, Дубай, Шарджа, Рас-ель-Хайма, Аджман, Ель-Фуджейра, Умм-ель-Кайвайн, які, відповідно до поправки 1996 р. до Конституції 1971 р., складають «обмежену монархію особливого типу» (ст. 1), виборну, змішану монархію, гібридну форму правління, «своєрідний симбіоз монархії та республіки» [19]. Кожне князівство зберігає значну самостійність. Саме колективізм обумовлює «особливість типу», у той час як «обмеженість» полягає у добровільній відмові семи абсолютних монархів від частини своїх повноважень на користь принципу колективного абсолютизму. За коло прерогатив цієї сімки означена відносна відмова зовсім не виходить і жодним чином не порушує загальної сутності абсолютизму. Іслам проголошено державною релігією федерації, а шаріат – офіційним джерелом законодавства (ст. 7).

Принципи розподілу влади й виборності державних органів не визнаються. Останні формуються шляхом призначення або делегування главами еміратів. Федеральні органи влади ОАЕ складаються із Вищої ради союзу, президента союзу та його заступника, Ради міністрів, Національної ради та Верховного федерального суду. Вищим органом державної влади є Вища рада союзу у складі правителів еміратів, яка визначає загальну політику ОАЕ, затверджує союзні закони, ратифікує міжнародні договори, запроваджує і скасовує надзвичайний стан, проголошує війну, затверджує призначеного главою держави прем'єр-міністра, голову Верховного суду та його членів, здійснює верховний контроль над справами союзу тощо (статті 45 і 47). Усі рішення Вищої ради є обов'язковими й остаточними, вона

обирає зі своїх членів голову Ради та його заступника, які є президентом і віце-президентом країни. Президент керує діяльністю Вищої ради, призначає прем'єр-міністра і приймає його відставку. Законодавчі акти приймаються Радою міністрів, яка ухвалює законопроект і представляє його Національній раді, президенту союзу і Вищій раді (ст. 110). Президент підписує закон після узгодження з Вищою радою і видає його (ст. 45). Статті 13–44 формулюють права людини, не торкаючись механізму їх реального втілення в життя [6].

Я. Юсеф вбачав в Об'єднаних Арабських Еміратах «надто урізану конституційну монархію, близьку до абсолютної форми правління, з дорадчим органом, який призначається самим правителем» [20, с. 113].

У свою чергу, абсолютною монархією є Султанат Оман, у якому роль конституції виконує Основний закон Султанату 1996 р. До нього конституцією країни вважався Коран. Стаття 5 Конституції заявляє, що «Форма правління – монархія у формі султанату, яка передається спадково по чоловічій лінії» правлячої династії Аль-Сайда. Конституція навіть не зачіпає питання про принцип розподілу властей і наявність законодавчої установи, а лише згадує наявність дорадчої Ради «Оман» у складі двох органів – Консультативної ради і Державної ради (ст. 58). Закон передбачає призначення Султаном членів Державної ради і обрання трьома відсотками населення Консультативної ради. Головна функція Ради «Оман» полягає у розробці рекомендацій султану й очолюваного ним уряду (ст. 43). Уся повнота законодавчої та виконавчої влади належить султану, який є главою держави, прем'єр-міністром, верховним головнокомандувачем збройними силами, міністром іноземних справ, оборони та фінансів, верховним суддею і вищою духовною особою країни (імамом) (ст. 41). Особистість султана недоторканна, а його рішення – остаточні [8].

Теократичну монархію представляє королівство Саудівська Аравія, у якій король виступає уособленням влади сімейства Саудитів, що історично

панують у політичному житті країни. Особливе положення сімейства Саудитів було закріплено актом конституційного характеру – Основним нізамом про владу 1992 р. Теократичний характер системи правління знову закріпила Конституція 2010 р. Стаття 1 Основного закону декларує, що «Конституція – Книга Всевишнього Аллаха і Сунна Його Пророка», а ст. 7 також підкреслює, що «Влада у Королівстві Саудівська Аравія заснована на Книзі Всевишнього Аллаха і Сунні Його Пророка, які складають підвалину даного Положення та інших актів». Стаття 55 наголошує, що «Король проводить національну політику відповідно до норм ісламу. Він контролює застосування ісламського шаріату та законодавчих норм...» [9].

Королівство Марокко, відповідно до октройованої Конституції 2011 р., називається конституційною монархією з демократичною системою парламентського правління (Загальні положення, ст. 1). Однак на практиці король зберігає реальні владні повноваження, що свідчить про наявність у країні дуалістичної монархії. Основний закон затверджує спадковість влади правлячої династії (ст. 43). Іслам визнається офіційною релігією держави (ст. 3). Король Амір Аль Мулімінін контролює повагу до ісламу, є головою Вищої Ради Улему і виконує релігійні прерогативи (ст. 41). Уряд несе відповідальність перед парламентом – «королівством». Монарх має право проголошувати надзвичайний стан (ст. 59) [10].

Кувейт отримав назву квазіконституційної монархії, у якій існує абсолютистський політичний режим із елементами парламентаризму, але з відсутністю в країні політичних партій. Октройована Конституція 1962 р. проголошує систему правління демократичною, за якої джерелом влади є народ. Одночасно гарантується свобода формування асоціацій та союзів лише «на національній основі», а не політичних. Система правління ґрунтується на принципі розподілу владних гілок. Відповідно до Конституції законодавча влада належить еміру (главі держави) й однопалатній Національній Асамблеї, дві третини складу якої обираються

прямим таємним голосуванням, і одна третина призначається еміром (статті 51 і 52). Виборчим правом користуються тільки грамотні чоловіки, що народилися в Кувейті. Главою держави є спадковий емір, який фактично володіє усією повнотою влади. Він сам призначає спадкоємця престолу, може розпустити Національні збори, ініціює, санкціонує і приймає закони, запроваджує воєнний стан (статті 69 і 107). Закони приймаються еміром і Національною Асамблеєю, затверджуються еміром. Виконавча влада належить еміру і Раді міністрів (ст. 52) [11].

Таким чином, серед восьми арабських монархій мають місце чотири абсолютні монархії: Катар, ОАЕ, Оман та Саудівська Аравія, одна з яких теократична, а друга – обмежена особливого типу, що не змінює сутності абсолютизму. Чотири інші форми правління є обмеженими монархіями: Бахрейн – просто конституційною монархією, Марокко – дуалістичною монархією, Кувейт – квазіконституційною монархією, а Йорданія – проміжною між дуалістичною і парламентською монархіями.

Висновок. Монархічні арабські держави змушені адаптувати механізм влади і політичну надбудову до глобальних тенденцій світового розвитку. Абсолютні монархії мають свої конституції, чим кардинально відрізняються від колишніх абсолютних монархій Європи, але ці Основні закони лише формулюють принципи абсолютистських режимів. Конституції монархій, абсолютних і обмежених, використовуються главами держав в інтересах правлячої верхівки країн. Октройовані та змінені правителями без контролю з боку громадськості, вони забезпечують монархічній владі широкий простір для боротьби за збереження повноважень монархів. Розходження між офіційними і реальними положеннями конституцій в обмежених монархіях ускладнюють визначення їх типу, віднесення до абсолютних, дуалістичних чи парламентарних монархій. Самі Конституції закріплюють усю владу виключно за монархами – законодавчу, виконавчу, судову і, часто, релігійну. Основні закони

декларують, що над ними підноситься Коран і Сунна, а шариат є найважливішим джерелом права. Використовуючи їх, правителі абсолютних монархій прагнуть зберігати цю систему правління, а обмежених – повернути абсолютизму [12].

Література

1. Сухонос В. В. Монархія як державна форма: історико-теоретичний та конституційно-правовий аспекти : монографія В. В. Сухонос. – Суми : ВВП «Мрія-1», 2010. – 368 с.
2. Страшун Б. А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран Б. А. Страшун. – 3-е изд., обновленное и доработанное. – Москва: Изд-во БЕК, 2000. – 430 с.
3. Бовсунівський П. В. Особливості формування політичних систем та тенденції політичного розвитку держав Арабського світу. П. В. Бовсунівський: Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2012. – Вип. 111. – №1. – С. 77–84.
4. Мишин А. А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран, А. А. Мишин. – Москва : Статут, 2013. – 520 с.
5. Каминский С. А. Институт монархии в странах Арабского Востока, С. А. Каминский. – Москва : Наука, 1981. – 152 с.
6. Конституция ОАЭ. URL: http://kazakhstan.ae/uploads/Const_UAE/HTML/Const_UAE/assets/basic-html/index.html#2-3
7. Юсеф Я. Объединенные Арабские Эмираты: государственно-правовое развитие федерации. Я. Юсеф: Советское государство и право. – 1975. – №8. – С. 113.
8. Конституция Султаната Оман. URL: <http://worldconstitutions.ru/?p=88>
9. Конституция (Основной Низам) королевства Саудовская Аравия. URL: <http://worldconstitutions.ru/?p=86>

10. Конституція Марокко. URL: <http://worldconstitutions.ru/?p=481>.

11. Конституція   государства   Кувейт.   URL:
<http://worldconstitutions.ru/?p=91>

12. Зінченко О. В. Особливості форми правління арабських монархій (порівняльний аналіз). О. В. Зінченко: Вісник Національної академії правових наук України. - 2018. - Т. 25, № 1. - С. 50-64.